

İSLAM ALEMİNDE HUKUK BİRLİKTELİĞİ MÜMKÜN MÜ?

M. Refik KORKUSUZ*

Halide Rumeysa KÜÇÜKÖNER**

ÖZ

İslam dünyası, bugün için, bütünüyle batı hukuk sisteminin etkisi altındadır. Bu dünyanın günümüz itibarıyla çok sınırlı hukuki konular hariç olmak üzere, bütünüyle üretebildiği, herhangi bir hukuk sistemi bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılında, kendi ürettiği üç temel kanun hariç, hemen hemen tüm temel kanunları, batı hukuk sisteminden yapılan iktibaslardan oluşmuştur. Cumhuriyet döneminde de bu yaklaşıma daha hızlı bir şekilde devam edilmiştir. Diğer İslam ülkelerinin durumu da çok farklı değildir.

Öte yandan, İslam dininin ortaya çıktığı ilk dönemden bu yana, dini boyutu kadar “hukuk düzeni” konusunda da çok hassasiyet göstermiştir. Özellikle özel hukuk alanında “İslam Hukuk” anlayışının, İslam topraklarında

---

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-Mail: rkorkusuz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6105-1229.

** Arş. Gör., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, E-Mail: rumeysah@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0141-8287.

Makalenin Gönderim Tarihi : 15.10.2018.

Makalenin Kabul Tarihi : 22.10.2018.

İslam Aleminde Hukuk Birlikteliği Mümkün mü?

yaşayanlar tarafından çekiciliği devam etmektedir. Bu çekicilik ile birlikte, bu topraklarda, teknolojinin gelişmesi ile ortaya çıkan kurallar ile evrensel hukuk ilkeleri de, İslam dünyasının özleminde olan değerler olduğu peşinen kabul edilmelidir.

Esasen hukukta birliktelik; hemen her İslam ülkesinin kendi iç kanunlarını yapma ve yürürlüğe sokmada serbest olacak ve bütün İslam ülkeleri tarafından kabulü mümkün üst normların belirlenmesi ile mümkün olabilir. Bu noktada, mutlak anlamda olmasa bile soft mahiyette (iç hukuk kurallarına saygı ilkesi temelinde) AB direktifleri iyi birer örnek olarak karşımızda bulunmaktadır. Bu anlamda, hazırlanacak olan üst normlarda aşağıdaki hususların mutlaka dikkate alınması gerekir:

- Farklı toplumların çok farklı kimliklere sahip olduğu gerçeği ve hazırlanacak hukuk normlarında, bu sosyolojik ve psikolojik verilerin dikkate alınması,
- Her ülkenin iç hukukuna saygı ilkesi, ancak bazı temel üst normların hazırlanmasında ortak hukuk ilkelerini belirleme imkanının verilmesi,
- Hukukun üstünlüğü ilkesine, evrensel hukuk ilkelerine ve adalet ilkesine mutlak saygı ilkesinin üst normlarda vurgulanması ve bunun için İslam ülkelerinin gerektiğinde ortak iç denetim mekanizması kurması,
- Günümüz hukuk uzmanları ile fıkıh uzmanlarının üst normları hazırlamada ortak çalışması gibi ilkelerin mutlaka sağlanması gerekir.
- Bu şartlar sağlandığında, İslam ülkelerinde “ortak bir hukuk birlikteliği” idealinden bahsetmek mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hukuki birliktelik, içtihat hukuku, İslami hukuk, hukuki düzen, adalet.

IS IT POSSIBLE TO HAVE A LEGAL UNITY IN THE ISLAMIC WORLD?

ABSTRACT

Islamic World is completely under the influence of “western law system” today. This world does not have any law system completely produced by it, except very limited legal issues, as of today. Save for 3 basic laws in the last two centuries of the Ottoman State produced by it, almost all the basic laws are composed of excerpts made from the Western law system. This approach is

accelerated in the Republican Period. The conditions of the other Islamic countries are not much different.

On the other hand, Islamic civilization, since first period until now, is firmly founded on the concept of rule of law. Addition to it this concept (Islamic law) in the field of private law continues to be attractive for those living on the lands of Islam. Accompanied with this attractiveness, it should be accepted in advance that the rules emerging with the advancement of technology and the universal principles of law are the values longed by the Islamic world on these lands.

Infact, the unity in law; can be possible by the freedom for almost all Islam countries to make and en act their own internal laws and by determination of the highest norms acceptable by all the Islamic countries. At this point, even if not absolute, EU directives are good examples with their soft natures (on the basis of respect for internal rules of law). It is beyond doubt that this unity does not seem to have effect with the same criteria of EU. Within this frame, the following issues should be taken into consideration in the higher norms to be prepared.

The fact that different societies have very different identities and taking such sociologic and psychological data in consideration while preparing the norms of law,

The principle of respect for the internal law of each country, however, allowing the determination of joint principles of law in preparation of some basic higher norms,

Emphasizing in the higher norms, the principle of absolute respect for the principle of superiority of law, universal principles of law and the principle of justice, and if required establishment of a joint internal control mechanism by the Islamic countries for this purpose,

Joint work of the law experts and fiqh experts in preparation of the higher norms are required to be provided.

When such conditions are achieved, it shall be possible to mention “joint law unity” in the Islamic countries.

Keywords: Legal uniformity, case law, Islamic jurisprudence, legal order, justice.

هل من الممكن توحيد القوانين في العالم الإسلامي؟

الإستاذ الدكتور
م رفيق كوركوسوز

يخضع العالم الإسلامي في عصرنا الحديث تحت تأثير "النظام القانوني الغربي" بشكل كامل، فالعالم الإسلامي ليس لديه نظام قانوني خاص به أنتجه بشكل كامل ما عدا قضايا قانونية محددة للغاية، باستثناء ثلاثة قوانين أساسية للدولة العثمانية طيلة القرنين الماضيين. وتستمد جميع القوانين الأساسية تقريبا من النظام القانوني الغربي، لا سيما أثناء الفترة الجمهورية التي عرفت تسريعا في هذا النهج، ولم تختلف حالة الدول الإسلامية الأخرى كثيرا عن هذا الإتجاه.

من ناحية أخرى يظل مفهوم "الشريعة الإسلامية" في مجال القانون الخاص جذابا للمسلمين الذين يعيشون في الدول الإسلامية، إضافة إلى ذلك، أن القواعد الناشئة مع التطور التكنولوجي والمبادئ العالمية للقانون هي القيم التي يتوق إليها العالم الإسلامي أن تسود في دولهم.

في الواقع، الوحدة في القانون، تكون ممكنة في حال سيادة الحرية لجميع الدول الإسلامية بهدف جعل قوانينها الداخلية الخاصة بها، والتصميم على أعلى المعايير المقبولة والمتفق عليها من قبل جميع الدول الإسلامية.

في هذه النقطة، حتى لو لم تكن مطلقة، تعتبر توجيهات الاتحاد الأوروبي نموذجا جيدا بمرورها على أساس احترام قواعد القانون الداخلية،

وبدلا من ذلك، ينبغي توجيه آلية القانون التي تحترم القوانين المستقلة للدول، والتي تمثل إرادة إجبارية مشتركة في توفير الوحدة في بعض القواعد الأساسية في القانون. في هذا الإطار، ينبغي أن تؤخذ القضايا التالية في الإشراف على المعايير الأعلى التي سيتم إعدادها حقيقة أن مجتمعات مختلفة لها هويات مختلفة للغاية وتأخذ مثل هذه البنيات الاجتماعية - والنفسية في الاعتبار أثناء إعداد قواعد القانون

أن مبدأ احترام القانون الداخلي لكل دولة يسمح بتحديد مبادئ القانون المشترك في إعداد بعض القواعد والمعايير العليا الأساسية

التأكيد في القواعد العليا، على مبدأ الاحترام المطلق لمبدأ التفوق للقانون، ومبادئ القانون - العالمي ومبدأ العدالة، لذا وجب إنشاء آلية مشتركة للمراقبة الداخلية من قبل الدول الإسلامية لهذا الغرض

عمل مشترك من طرف خبراء القانون وخبراء الفقه في إعداد القواعد الأساسية التي يجب - توفيرها

عندما تتحقق هذه الشروط والضوابط، سيكون من الممكن الحديث عن "وحدة القانون القانون المشترك" في الدول الإسلامية

الكلمات الدالة؛ التوحيد القانوني، السوابق القضائية، الفقه الإسلامي، النظام القانوني، العدالة

I. GİRİŞ

Toplumların huzur içinde süregitmesi belli bir düzen içinde yaşamalarına bağlıdır. Bu düzeni korumak adına uyulan ve uyulması beklenen kurallar, sosyal düzen kurallarını oluşturur. Bu kurallar arasında en önemlisi, belki de en etkilisi “hukuk kuralları”dır. Düzenleyici kuralların insanları vahşilikten uzaklaştırıp erdeme götürmesi ve adalet temelli uygulanması durumunda, o toplumun “adaletli bir hukuk düzeni” içinde yaşadığı söylenebilir.

İslam toplumlarında en fazla dikkat edilen temel düsturlarında biri “hukuk kurallarının tatbiki”dir. Özellikle özel hukuk alanında oldukça gelişmiş olan “İslam hukuku” özde kişilerin birbirlerine karşı medeni ve borç yükümlülüklerinin ifasına yöneliktir. İslam dininin, dini temel inanç ve ibadetlerin yanı sıra “hukuk kuralları”nı ihtiva etmesi, diğer semavi dinler de görülmediği kadar, hukuk kurallarının tartışıldığı bir alan oluşturmuştur¹.

Birçok kaynakta çeşitli şekillerde ifade edilse de, kapsayıcı bir tanıma göre *Hukuk* “*adaletle yönelmiş, devlet tarafından konulmuş ve yine aynı irade tarafından müeyyidelendirilmiş toplumsal yaşama düzeni kurallarıdır*”. Hukukun ahlaki değer yönünden adaletle yönelmiş olması, etik boyutu; toplumsal faydayı hedef alması, sosyal olgu boyutunu ve toplumsal düzenin gerçekleşmesi ise normatif boyutu oluşturur². Hukuku, “*insanların dışa yansıyan davranışlarını düzenleyen egemen güç tarafından çıkarılan ve uygulanan kurallar bütünüdür*”³ şeklinde nitelendiren hukukçulara da rastlanmaktadır. Bir başka tanımda da hukuk; “*teşkilatlı bir siyasal mekanizma aracılığı ile insan davranışlarının tatminini sağlayan sosyal bir kurum*” olarak tanımlanmıştır⁴. Bu tanımda hukukun diğer bir özelliği iktidar, yani egemen güç tarafından çıkarılması olarak ifade etmiştir.

¹ <http://www.islamic supremecouncil.org/understanding-islam/legal-rulings/52-understanding-islamic-law.html>. (Erişim Tarihi: 10.09.2018).

² Işıқтаş, Yasemin, *Bir Hukuk Tanımı Vermenin Zorunluluğu*, Hukuk Yazıları, Seçkin Yayıncılık, Ankara-2004, s. 51 vd.

³ Osborne, P.G., *Jurisprudence*, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1961, s. 5 vd.

⁴ Güriz, Adnan, *Hukuk Başlangıcı*, Siyasal Yayınları, Ankara-2009, s. 45; Korkusuz, M. Refik / Korkusuz, M. Halit, *Hukuk Başlangıcı*, 4. Baskı, Beta Yayınları, Ankara-2018, s. 32 vd.

Adalet kavramı ise en çok üzerinde durulan, çağlar boyu en çok yorumlanan, çarpıtılan ve yokluğundan yakınılan hukukun ve özellikle hukuk felsefesinin temel bir kavramı olmuştur. Felsefe, ahlak, din, devlet ve hukuk gibi insan yaşamının hem bireysel hem de toplumsal yönünü biçimlendirmeyi amaçlayan tüm anlayışlar adaleti hem bir amaç, hem de bir araç olarak benimsemektedir. Bunun nedeni adalet kavramının oluşumunun büyük ölçüde soyut bir akli çıkarımdan ileri gelmesi olabilir. Kavramın değerlendirilmesindeki zorluğun asıl nedeni güçlü ve temel bir çözüm üretme isteğimiz olduğunu söylemek daha doğrudur. Tüm insanoğlu olarak, tarihsel birikimimizin arka planında bulunan kendi çaresizliğimizden ve güçsüzlüğümüzden ileri gelen yanlışlarımızı, yaramazlıklarımızı, kusurlarımızı, sapkınlıklarımızı, suçlarımızı, günahlarımızı (birçok kez denemiş olmamıza rağmen) unutamayıp bu isteği güçlendirmektedir. Ayrıca acı verici anıların bize yüklediği - eylemlerimizin etkililiğini azaltan ve gerçeği kavrayışımızı bulandıran- ağır sorumluluğu bizden sonra gelecek kuşaklara aktarmamıza engel olacak bir çözüm bulmak, bir parça olsun vicdanımızı rahatlatacaktır. Diğer bir deyişle adalet, bir biçimde gelecek kuşakların da yükünü azaltacak ve insanlığın bugüne kadar süregelen hatalarının yinelenmemesi için ulaşmayı düşlediğimiz dünyevi düşüncelerin en ruhanisi ve ruhani düşüncelerin belki de en dünyevisi olan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, Adalet kavramının günümüzdeki en güzel uygulaması olan “sosyal adalet” kavramı da, adaletin tesisi için vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ide ve toplumsal bir değer olarak kendini muhafaza etmektedir⁵.

Burada tartışma konusu olan husus şudur; hukuk sistemi, bir devletin kendi kurallarını uygulaması anlamında ise, bugün için 49 ülkede çoğunluğa sahip olan ve toplam da 57 ülkenin üyesi olduğu, İslam Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı’nda “hukuk birliği sağlamak mümkün müdür?”. Bunun cevabını vermek kolay değildir, ama imkansız da değildir. Bu gün İslam aleminin tamamına yakını, birkaç kanun ya da kanun maddesi hariç “batı hukuk sistemini kabul etmiş ve bu batı hukuk sistemi üzerinde zımnî bir ittifaka sahiptir. Belki mehz kanunların alındığı ülkelerin kanunları farklı olabilir. Ama, bunların batı ülkeleri

---

⁵ Korkusuz, M. Refik, Günümüz Hukuku ve İslam Hukuku’nda Adalet ve Sosyal Adalet Kavramlarının Gelişimi, Kuran Araştırmaları Vakfı Sempozyumu, Bursa 2016, s. 112 vd.

olduğu konusunda hiç kimsenin itirazının da olmadığı bir gerçektir. Bu nedenle, mutlak bir hukuk birlikteliğinden çok, asgari düzeyde bir hukuk birlikteliği için asgari şartlara ilişkin görüşlerimizi sunmaya çalışacağız.

Hukuk birlikteliği ile amaçlanan gaye; İslam ülkelerinin yaşamın temel alanlarında ortak bir hukuk anlayışı ile hareket ederek, ortak hukuk anlayışı içinde, esaslı hukuk metinleri oluşturabilme anlayışı ve tatbikatıdır.

II. ÖNCELİKLE REALİTE OLARAK BİLİNMESİ GEREKENLER

A. İslam Ülkelerinde Kanunlaşma Hareketinin Tarihine Kısa Bakış

İslam dünyası ile ilgili toplantılarda en çok dikkati çeken hususların başında şu cümle gelir. “Tarihi, kültürel ve ortak miras mensubu olan 57 İslam ülkesinin birliğini her alanda sağlamak için gereken bütün gayretler gösterilmeli”dir. Bu ifade, beyan sahiplerinin ileriye yönelik ortak fikir dünyasının süslenmesi noktasından önemli bir cümledir. Ama maalesef gerçekliği bulunmamaktadır. Zira İslam dünyası dediğimizde, bu beyanın tarihi arka planında böyle bir beyanın bulunmadığı gerçeği ile karşı karşıyayız.

1815 yılında, bugünkü Avusturya Devleti’nin başkenti Viyana’da, ilk “Uluslararası Hukuk” toplantısının gerçekleşmesinden hemen sonra, o zamana kadar sayısı 1.000’in üzerinde bulunan devletler, devletçikler, derebeylikler, krallıklar, emirlikler, dükalıklar vs.’ler yavaş yavaş devletleşerek birleşme sürecine girdiler. Bu gün için 30 civarında bulunan “Avrupa Devletleri”nin temellerini oluşturdular. Aralarında var olan husumet nedeniyle, ikili yıkıcı savaşlar ile birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra, 1957 anlaşması ile tek devlet kurma yolunda bir mekanizmaya doğru adım attılar.

1815 Viyana Konferansı’nın gerçekleştiği tarihte, İslam dünyasında ise İslam toprakları nispeten daha derli toplu idi. “Osmanlı İmparatorluğu”, “İran Şehin Şahlığı” ve daha önce mevcut olmasına rağmen, ortadan kalkmış bir devletin toprakları (Mısır) vardı. Mısır devleti, henüz kuruluş aşamasında idi ve Osmanlı vilayetine bağlı idi. Orta Asya’daki Türk ve Müslüman toplulukların bulunduğu yerlerde kurulu bağımsız devletler, henüz kalıcı devlet aşamasında değildiler. Avrupa ülkelerinin aksine, 1815 yılı sonrasındaki süreç, Osmanlı

İmparatorluğu'nda başlayan “milliyetçilik hareketleri” ile bölünme ve parçalanma süreci başladı. O tarihlerde sayısı 3 olan devletlerin sayısı, bu gün için (İKİT'e üye olanlar yönünden) 57' ye çıktı. Bu yeni devletleşme süreci, farklı kültür ve kimliklere dayanmadığı için, ortaya çok farklı ve niçin kurulduğu hep tartışma konusu olan devlet türleri ortaya çıktı. Bu durumda diyebiliriz ki, aslında İslam ülkeleri dediğimiz ülkelerin arka planında sadece 3 ülke var; Türkiye, İran ve kısmen de Mısır. Türkiye, tarih boyunca Sünni İslam'ın temsilcisi olarak ön plana çıktı. İran ise, Şii İslam'ın temsilcisi olarak ön plana çıktı. Mısır'ın ise, hiçbir iddiası bulunmamakla beraber, Camp David anlaşmasına kadar, Arap ülkelerine liderlik ya da öncülük yaptığı söylenebilir. Bu durumda, İslam ülkeleri denildiğinde, dikkate almamız gereken, aynı din mensubu olsalar da, birbirinden kültür olarak farklılığı bulunan 3 ülkenin olduğunu söylememiz mümkün.

B. Hukuk ve Fıkıh İlişkisi

İslam dünyası için doğru bilinen yanlışlardan biri de, Fıkıh kavramının “İslam Hukuku”nun karşılığı (ya da tersi) olarak kullanıldığı iddiasıdır. Oysa, Fıkıh terimi, İslam Hukukunun da üstünde bir kavramdır. Bu nedenle, bu kavramı irdelemek gerekir.

Fıkıh kavramsal olarak, Müslümanın ne yapacağını bilmesi demektir. Fıkıh, Arapça bir terim olup, bilmek, anlamak, idrak etmek ve derin bir anlayışa sahip olma anlamında kullanılmaktadır. Ebu Hanife ise fikhî, kişinin hak ve yükümlülüklerini bilmesi olarak tanımlamış ve bu mezhebe mensup müteahhirin alimler ise, bu tanıımı “pratik olarak ya da ameli olarak” ifadesi ile sınırlandırmışlardır.

Fıkıh, bir şeyi, hakkı ile, künhü ile bilmek, insanlar arasındaki ilişkilerle ilgili olarak dini hükümleri ayrıntılı delilleriyle bilmektir. Müslümanlar, Müslüman olmaları itibarıyla Allah'ın emirlerine tabidirler, uyarlar. Fıkıh ilmi, hangi şartlarda Allah'ın hangi emrinin nasıl uygulanacağını inceler; Bilmek, anlamak anlamının yanı sıra, kapalı bir şeyin hakikatine nazarı infaz edebilmek anlamına da gelmektedir. Kendisine hüküm taalluk eden hafî bir manaya muttali' olmak anlamında da kullanılmıştır. Öte yandan, Fıkıh kavramı, ıstilahtan, İslam Hukuku, insanın amel ciheti ile lehine ve aleyhine olan şer'i hükümleri bir meleke halinde bilmesidir. Diğer bir tarif ile “ibadet, ukubat ve

muamelattan oluşan hususlardır⁶. Bazı fakihler; ibadet, muamelat (özel borç ilişkileri) ve ukubat (kamu hukuku kuralları)'a munakahat (aile hukuku) kavramını eklemişlerdir. Ancak burada bizi ilgilendiren husus, fıkıh kavramının İslam hukuku kavramından daha geniş bir mahiyet arz etmesidir. Dolayısıyla, “İslam Hukuku” dediğimizde, fıkıh'ın en temel alanlarından “ibadet” alanını devre dışı bıraktığımızı da kabul etmeliyiz.

Gerek günümüzdeki “hukuk” kavramı ve gerekse de “fıkıhın İslam hukuku alanını karşılaştırdığımızda, ikisinin de kapsam olarak, bir devlette yürürlükte bulunan kuralları ve bu kurallara aykırı davrananlara da getirilecek müeyyidelerden bahsettiğini çok rahatlıkla görürüz.

Fıkıh ve İslam hukuku kavramlarının ayniyet teşkil etmemesine rağmen, bu şekilde kabul edilmesinin ortaya çıkardığı problemler başlıca üç noktada ortaya çıkmaktadır.

1. Müslümanların çoğu, Fıkıh deyince, Allah'a karşı ibadetin bir parçası metin olarak algılamakta ve Fıkıh adına söylenen yanlış sözlere bile iman derecesinde itaat etmektedir. Gerçeği öğrendikten sonra ise, büsbütün bu kavramdan ve kavramın ihtiva ettiği manalardan uzaklaşmaktadır. Bunun tersi de mümkün olduğu gerçeği, pratik hayatta çok sık müşahede edilmektedir.
2. Günümüzde, özellikle laik eğitim alan ve laikçi yaklaşımı hayatının merkezine alan hukukçuların gözünde, “İslam hukuku” denildiğinde; “geçmişte kalmış ve tamamen şahsın hukukuna inhisar eden bazı sınırlı etkisi olan kurallar” olarak telakki edilmektedir. İslam Hukuku'nun kamu hukukuna ve özel hukuka ilişkin düzenlemelerine yönelik herhangi bir çalışma da olmadığı için, bir başka ifade ile çok uzun zamandan bu yana bu yönde bir pratik de müşahede edilmediği için, bu kesimin iddiaları geniş kesimler tarafından da destek bulmaktadır.
3. İslam âlimlerinin insana, kâinata ve ilme bakışında takip ettikleri sistemin temelinde denge/adalet vardır. Onlar bir şeyin hakikatine vakıf olmak adına meselelere gelişigüzel değil, biri tümel (küllî) diğeri tikel (cüz'i) iki farklı boyuttan bakmışlardır. Bu bakış adalet açısından gerekli olduğu kadar, dinin sabiteleri ve değişkenleri açısından da gereklidir. Zaten onlar bu ayrımı

---

⁶ Zuhayli, Vehbe: İslam Fıkıhı Ansiklopedisi, C. 1, Risale Yayınları, İstanbul 2018, s. 128 vd.

yapabildikleri için “Ezmanın Teğayyuru ile Ahkâmın Teğayyuru İnkâr Olunamaz.” fıkıh kuralını üretebilmişlerdir. Üretilen bu kaide ana gövdeye dayalı hükümler açısından bir yok oluşun başlangıcı değil, aksine her çağda her daim var oluşun hukukî ilkesidir. Bu hususu biraz daha açacak olursak; İslam, insana ve kâinata beş tümel maslahat üzerinden şekil verir. Burada temel amaç zulmü ve şiddeti engelleyerek insanların din, can, ırz, mal ve aklını korumaktır. Âlimlerimizin ilimleri tasnif ederken de benzer saiklerden hareket ettikleri görülür. İslam âlimlerine göre ilimler bir açıdan dinî ilimler ve dünyevi (tecrübi) ilimler ayırımına tabi tutularak bu alanda değişimin adresi de işaret edilmiştir⁷.

Bütün bu anlatımlardan ve farklı yaklaşımlara ilişkin açıklamalardan sonra, Fıkıh disiplininin bir dalı olan “İslam Hukuku”, İslam aleminin büyük çoğunluğu tarafından talep edilen, hürmet edilen ve en azından etkili olan bir hukuk alanıdır. İslam aleminde hukuk birlikteliğine ilişkin çalışmalar başlayacak ise, İslam Hukuku göz ardı edilemeyecek kadar çok büyük önem taşımaktadır.

C. Laiklik İlkesinin Türkiye’ye Girişi

Bilindiği ve yukarıda da ifade edildiği gibi, Sünni İslam’ın temsilcisi asırlar boyunca Osmanlı Devleti olmuştur. Genel kanaat, Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü dönemde, İslam kanunları yürürlükte iken, Türkiye Cumhuriyeti’nin hüküm sürdüğü dönemde ise, laik kanunlar yürürlüğe girdiği şeklindedir. Bu algı pratik gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Zira, Osmanlı’nın batılaşma hareketlerinin başlangıcından (özellikle 1807 tarihli senedi ittifak döneminden) itibaren, Osmanlı Devleti temel verisi olan “içtihat hukuku”nu terk etmiş, yerine o tarihlerde kendisine tamamen yabancı olan Fransız kanunlarını iktibas etmeye başlamıştır. 19. asır boyunca, Osmanlı’nın kabul ettiği; 1858 tarihli “Osmanlı Arazi Kanunnamesi”, 1876 tarihli “Mecelle-i Ahkami Adliyye” ve 1917 tarihli “Aile Hukuku Kararnamesi” dışında ana kanunların tamamı, batıdan alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte de, Osmanlı döneminde kabul edilen her üç kanun da, Medeni Kanun’un ve onun mütemmim cüz’ü olan

⁷ <http://www.yorungedergi.com/2018/04/islam-fikhinda-gu%CC%88ncelleme-mumkun-mu/> Erişim Tarihi; 07.09.2018.

“Borçlar Kanunu”na tahvil olmuş, önceki asırdan kalan milli düzenlemelerin İsviçre kanunlarına tahvili sağlanmıştır. Yine, önceki yüzyılda batıdan iktibas edilen “Ceza kanunu” ve “Ticaret Kanunu” gibi düzenlemeler de, yeni batı kanunları ile tebdil edilmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet dönemine geçişte herhangi bir hukuki zorluk çekilmemiştir.

Bu anlamda, her ne kadar terim olarak Cumhuriyet döneminde, Anayasa’da “laiklik ilkesi” kabul edilmiş olsa da, fiilen 19. yüzyılın başından bu yana, Türkiye Cumhuriyeti, laik hukuk sistemine yelken açmış bir ülkedir.

III. HUKUK SİSTEMLERİNDE NORM KOYMA USULÜ

Hukuk sistemleri, norm koyma usulü yetenekleri itibarıyla; içtihadi hukuk ve kanuna dayalı hukuk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

A. İçtihadi Hukuk

İçtihadi hukuk sisteminin temelinde değerler sistemi vardır. Hakimlerin, hukukçu kimlikleriyle, ortaya çıkan yeni uyumsuzluklarda, eski yerleşik hukuki değerler temel alınmak suretiyle, yeni hukuk yaratması söz konusudur. Ancak, farklı yargı kararlarının “içtihadi üst mahkeme kararları” ile tevhid edilmesi de ilke olarak kabul edilmektedir. Bu sistemde, kural olarak, kanun sistemi yoktur. Bütün ortaya çıkan yeni olaylarda, mevcut değerleri ve bu değerler üzerine bina edilen yeni kararları ile çözüm arama iradesi ve mantığı vardır. Günümüzde bunun en tipik örneği de, “İngiliz Common Law” hukuk sistemidir. İslam Hukuk sistemine de, bu perspektif ile bakmak gerekir. Türkiye’de (Osmanlı’da) “Sened-i ittifak” a kadar, içtihadi hukuk sistemi uygulanmıştır. Toplumda yaşayan herkes, ait olduğu din ve anlayış temelindeki değerlerini biliyor ve bir anlaşmazlık çıktığında da, çözüm yolu olarak da, konunun yargı mercilerine taşınması esas almıyordu. Esasen o tarihlerde yargı mercileri de, yerleşik konularda yerleşik içtihatlar vermek suretiyle, toplumdaki “hukuk güvenliği” ilkesine dikkat ediyorlardı. Ancak yeni bir durumun ortaya çıkması halinde ise, hakimlerin doğru bir içtihat ile mevcut problemlerin çözümüne katkı vereceğine inanıyorlardı.

B. Kanuna Dayalı Hukuk

Bu hukuk sistemi, Kara Avrupası Hukuk sisteminden neş'et edip, bütün dünya hukuk sistemlerini etkisi altına alan bir sistemdir. Kanunların bütün olaylara, “Kanunun lafzı ve ruhu” ile nüfuz etmesi amaçlanmaktadır. Kanuni düzenlemeler ise, içtihadi hukuk sisteminin aksine, çok tafsilatlı olarak yazılmıştır. Bu sistemde, hakimlere hukuk yaratma yetkisi çok sınırlı olarak verilmiştir. Hakimin kıyas yapma yetkisi ve yeteneği de çok sınırlandırılmıştır. 1807 yılından sonraki Osmanlı devleti ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bütününde uygulanan hukuk sistemi, kanuna dayalı hukuk sistemi olarak ortaya çıkmıştır. Aydınlatıcı olması açısından İslam Aleminin belli başlı ülkelerinde uygulanan ana kanunlara bakacak olursak bu sonuca rahat ulaşabiliriz.

1. Türk Hukuk Sistemi

İsviçre, Almanya, Fransa ve diğer ülke hukuk sistemlerden peyderpey alınan kanunlarla yeni bir hukuk sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Maalesef bu kadar farklı ekollerden oluşan farklı kanunların kaynaştırılması hiç kolay olmamış ve sonuçta bu günkü hukuk sistemi oluşmuştur. Ayrıca “Avrupa Birliği” süreci içinde, AB'nin kabul ettiği yönergelerin, Türk iç hukukunda kanunlaşması da son 20 yılın en önemli kanunlaşma hadisesi olmuş ve Türk Hukuk sistemini, “nev'i şahsına münhasır” niteliğe büründürmüştür.

2. Kuzey Afrika Ülkeleri

Bütün Kuzey Afrika ülkelerinde (Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Moritanya, Mali ve Mısır) gibi ülkelerde ana kanunlarda ağırlıklı olarak Fransa kanunları iktibas edilmek suretiyle, kabul edilen kanunlara dayalı hukuk sistemi uygulanmaktadır. Bunlardan özellikle Mısır'da, Mısırlı bir hukukçu olan Prof. Dr. Abdurrezzak SENHURİ'nin çalışmaları ile “İslam Hukuku” ile “Fransız Medeni Kanunu” kaynaştırılmak suretiyle, bir Mısır Medeni Kanun oluşturulmaya çalışılmış ve bu yöndeki kanunlaştırma çalışmalarında belirli bir başarıya ulaşılmıştır. Bazı şahsın hukuku ve aile hukuku ilişkileri dışında, “İslam hukuku”na ilişkin herhangi bir yaklaşım bulunmamaktadır.

3. Sudan

İslam hukukunu tatbik etme iddiası ile darbeler yapılan bu ülkede, Common Law hukuku çok etkindir. Sudan'da şahsın hukuku ve

aile hukuku ilişkileri dışında, “İslam hukuku”na ilişkin herhangi bir yaklaşım bulunmamaktadır.

4. Suriye, Irak ve Ürdün

Mısır’da olduğu gibi, bu ülkelerde de, doğrudan ya da dolaylı olarak Fransız kanuna dayalı hukuk sistemi etkindir. Ürdün’de, daha önceleri Osmanlı yadigarı olan “Mecelle-i ahkamı Adliye” tatbik edilirken, sonraları Mısırlı bir hukukçu olan Prof. Dr. Abdurrezzak SENHURİ’nin çalışmaları ile “İslam Hukuku” ile “Fransız Medeni Kanunu” kaynaştırılmak suretiyle, bir Medeni Kanun oluşturulmaya çalışılmıştır. Irak’ta da, aynı gelişmeler olmuş, Fransız ve İslam anlayışının karışımı kabul edilen Medeni Kanun kabul edilmiştir⁸.

5. Malezya

Bu ülkede, genel ilişkilerde “örfi hukuk”, kamu hukukunda ve özel hukukun bir kısmında “Common Law hukuku” ile şahsın hukuku ve aile hukuku konularında ise “İslam Hukuku” ilkeleri hakimdir. Yani geleneksel Batı Hukuku- İslam Hukuku ikileminin yerine, üçlü bir hukuk sistemi caridir.

IV. HUKUKTA BİRLİKTELİK İÇİN İDDİA EDİLEN TEMEL KRİTER ve ÜST NORMUN HAZIRLANMASI

A. İslam Hukukunun Önemi

İslam dünyasının büyük çoğunluğu, “İslam Hukuku” denildiğinde, bütün hukuk sisteminde yer alan hususların temel kitapları olan Kuran’ı Kerim’de yer alan hususlar olduğunu düşünür. Başlangıçta bu şekilde düşünenler, İslam Hukuku’nun 200 yıldır uygulanmadığını ve kendilerine “İslam Hukuku Öğretisi” olarak sunulan hususların da çok sınırlı “aile hukuku ve kişiler hukuku” ile sınırlı olduğunu öğrendiklerinde önce bir hayal kırıklığı ve akabinde de, hayatın gerçeğini kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

⁸ Geniş bilgi için bkz. <https://www.loc.gov/law/help/guide/nations/iraq.php> E.T. 18.09.2018; *Iraq: Law No. 188 of 1959, Personal Status Law and amendments* [Iraq], 30 December 1959, available at: <http://www.refworld.org/docid/469cdf3011.html> [accessed 22 October 2018] E.T. 22.10.2018.

Özellikle İslam aleminin entelektüel kesiminin, çok hızlı teknolojik gelişmelerin yaşandığı dünyada, hukuk tartışmaları yerine, teknolojiye yetişmenin daha önemli olduğu gerçeğini düşündüğünü, yaklaşık İslam aleminde Müslümanların çoğunlukta olduğu, 40 kadar ülkeyi dolaştığımda öğrendim. İslam Hukuku- Garbi Hukuk tartışmalarına; çok idealist üniversiteli gençler ile fıkıh ehlinin daha çok dahil olduklarını da müşahede ettim.

Bütün bu pratik gerçeklere rağmen; yukarıda da kısmen ifade edildiği gibi, İslam Hukukunun, İslam topraklarında çekiciliği devam etmekte, eğer bir kanun birlikteliği olacak ise, bu birlikteliğin mutlaka İslam hukukunu da içine alan bir birliktelik olması gerektiği gerçeğini de müşahede ettim. Öte yandan, şahsi kanaatime göre, İslam dünyasında, hukuk sistemlerinin birlikteliğinden bahsetmek için aşağıdaki hususları, mutlaka, dikkate almak gerekir.

B. Hukuk Birlikteliği İçin Atılması Gereken Temel Adım; Üst Norm Hazırlama

İslam dünyasında genel olarak fıkıh kurallarının ve özelde de, İslam Hukuk anlayışının etkisi tartışılmaz bir gerçekliktir. Öte yandan özellikle teknolojinin gelişmesi ile ortaya çıkan kurallar ve evrensel hukuk ilkeleri de, İslam dünyasının vazgeçemeyeceği değerler olarak görülmeye başlanmıştır. Esasen, İslam ülkeleri arasında “hukuk birlikteliği”nden bahsetmek için, öncelikle, her ülkenin kendi iç kanunlarını yapmada özgür ve bütün İslam ülkeleri tarafından kabulü mümkün üst normların belirlenmesi ile mümkün olabilir. Bu noktada, AB direktifleri iyi birer örnek olarak karşımızda bulunmaktadır. Şüphesiz “İslam hukuku” konusunda sağlanması düşünülen birlikteliğin AB ile aynı kriterlerde olması, bir başka anlatımı ile üye devletlerin bütün yetkilerinin Brüksel organlarına geçmesi sonucunu doğuran temel “AB üyelik sözleşmesi” gibi bir “hukuk birlikteliği”nin İslam dünyası için düşünmek, bu gün için, mümkün değil. Zira, İslam dünyasında, devlet yöneticilerinin en çok dikkat ettiği hususlardan biri de, “devletin egemenliği” ilkesinin tavizsiz uygulamalarıdır. Bunun yerine, ülkelerin kendi bağımsız hukuklarına saygı gösteren ve fakat temel bazı hukuk birlikteliğini sağlamada, zorunlu ortak irade gösteren bir hukuk mekanizması hedeflenmelidir. Bu mekanizmaya, her ülke, uzman vermeli ve gerektiğinde, üst normların iç hukuka aktarımının kontrolünün yapılabilirdiği, bir mekanizma da gerçekleştirilmelidir. Bu anlamda, hazırlanacak olan üst normların bir kısmı ana hazırlık öncesi ve bir kısmı

da “ana norm hazırlığı” gerçekleştiikten sonra olmak üzere bazı hususların yerine getirilmesi gerekir.

1. Üst Normun Hazırlanabilmesi Birtakım Temel İlkelerin Peşinen Kabul Edilmesinin Zorunluluğu

a. Hukukta Evrensel Olanı Devre Dışı Bırakmamak

Bütün dünya hukuk sistemlerinin birbirlerinden etkilendiği gerçeğinin hiçbir zaman ıskalanmaması gerekir. Yani “Roma Hukuku” sisteminin “İslam Hukuku” sisteminden etkilenmesi söz konusu olduğu gibi, “İslam Hukuk” sisteminin de, “Roma Hukuk” sisteminden etkilendiği de tarihi bir realitedir. Zira, tarihi süreç içinde, bazı kurallar deneme yanılma uygulaması içinde, özgün niteliğe kavuşmuştur. Bu durumda, evrensel hukuk kurallarının dışlanması, o ülkede telafi edilemez sıkıntılar oluşturacaktır. Nitekim, Türkiye’nin ilk “Milli Medeni Kanun”u olan “Mecelle”nin ilk 100 maddesinin büyük çoğunluğu da, evrensel hukuk kurallarından oluşmaktadır. Bu anlamda, yapılacak çalışmalarda, evrensel olanı devre dışı bırakmak, böyle bir hukuki çalışma için peşinen başarısızlığa mahkumiyet sonucunu getirecektir.

b. Temel Hak ve Özgürlükleri Dışlamamak, Adalet Mefhumunu Hep Merkezde Tutmak

Bütün dünyanın kabul ettiği; din, dil, ırk, renk ve diğer kategorilerde ayırım yapmaksızın insanların sahip olduğu temel hakları, tüm İslam diyarına tanımak, hukuk birlikteliğinin olmazsa olmazlarından. Yani Müslüman memleketlerde, yöneten Müslümanlar kadar, yönetilen Müslümanlara da ve Müslüman olmayanlara da, evrensel düzeyde tanınan hukuk kurallarının ve temel hakların tanınması gerekmektedir. Bu noktada, kişinin ait olduğu gruba bakılmaksızın evrensel standartların yaşayan herkese tatbik edilmesi bir ilke olarak kabul edilmelidir.

Öte yandan, Adalet mefhumu da, bütün çalışmalarda merkezde tutulmalıdır. Yani hukuk sisteminin erdem, ahlak ve insan onuru ile harmanlanması anlamına gelen bir yaklaşımla harmanlanması sağlanmalıdır.

Böyle bir hedef için her ülke mensubunun bulunduğu bir ortak denetim mekanizma kurulmalı, bu mekanizmada hem günümüz hukukçuları hem de fıkıh ehli birlikte yer almalıdır.

c. Toplumların Sosyolojik ve Psikolojik Özelliklerini Göz Ardı Etmemek

Hazırlanacak hukuki normların, farklı coğrafyalara dağılmış olan İslam coğrafyasının sahip olduğu, farklı örf ve adet ile toplumların sosyolojik ve psikolojik yapıları da değerlendirme kapsamında tutmak gerekir. Bazen, İslam dini tarafından mümkün kabul edilen hususlar, o bölge insanının sıcak bakmadığı hususlar olabilmektedir. Bu nedenle, İslam toplumlarının ortak payda ile kabul etmediği hususları norm haline getirmemek gerekir. Özellikle bazı toplumların kültürel ve folklorik değerlerine aykırı norm düzenlemeler, kanunların kamu düzeni gereği re'sen uygulanması ilkesi gereği, yürürlüğe girseler bile, pratikte bu normların karşılığı olmayacaktır. Bu konuda, en iyi örneklerden biri de Türkiye'dir. Yaklaşık 80 yıl uygulamada kalan ve İsviçre'den iktibas edilen 1925 tarihinde kabul edilen Medeni Kanun'un birçok maddesinin pratiği hiç olmamıştır. En azından hazırlanacak normların çok soyut normlardan oluşması ve İslam aleminin sosyolojik ve psikolojik tahlilini yaptıktan sonra, norm haline getirilmesi ilgili normun toplum tarafından benimsenmesi sonucunu ortaya koyacaktır.

d. Dil Bilimcilerinin Katkılarını Almak

Hazırlanacak her türlü hukuk normlarının ve kurallarının konunun uzmanlarının ortak mutabakatlarının dışında, hemen her ülkenin uzmanlarının (Arapça, İngilizce, Türkçe, Farsça ve diğer dillerde) mutlaka bir dil bilimci heyet tarafından da tetkik edilmesi gerekir.

2. İslam Ülkelerinde “Nefret Dili”nin Kaldırılması

Şunu kabul etmemiz gerekir ki, İslam ülkelerinde kullanılan nefret dili ve söylemi, maalesef bu mekanlarda yaşamayan ve toplumun içine girmemiş kişiler için tahmin edilemeyecek kadar yüksektir. Hemen her İslam ülkesinin, yanı başında devlet yönetimleri ile bir Avrupa ülkesi olsa izalesi çok kolay olan problemi ya da problemleri bulunmaktadır. Maalesef bu hususlar, iç politikaya yansıtılmakta, herkes kendi din kardeşine karşı nefret söylemini çekinmeden ifade edebilmektedir. Bunun izalesi için hukukçulardan ve sosyologlardan oluşan heyet kurularak, çalışmalar yapılması gerekmektedir. Nefret söylemlerinin hem toplum düzeyindeki kullanımlarının, hem de eğitim kitaplarına kadar yansımış beyanların, bütünüyle ortadan kaldırılması sağlanmalıdır. Aksi takdirde, salt ortak bir hukuk metni ile bir “hukuk birlikteliği”ni sağlamak mümkün olmayacaktır.

3. Üst Normların Hazırlanması İçin, Bu Alanda Uzmanların Yetişmesinin Gerekliliği

Ana normları hazırlayacak ekibin tespitinden önce, İslam Hukukunu iyi bilen uzmanların yetişmesi gerekir. Bu gün Türkiye’de 100 civarında ilahiyat fakültesi ya da benzer eğitim veren fakülte bulunmasına ve her yıl on binlerce mezun verilmesine ve milyonlarca öğrencisi olan imam-hatip lisesi öğretimi ve buralarda eğitim veren on binlerce öğretmene rağmen, genel olarak Fıkıh ve biraz daha özel olarak da, İslam Hukuku konusunda uzmanların ve akademisyenlerin çok sınırlı kaldığı da bir gerçektir. Bu nedenle, hukuk birlikteliği ameliyesi ve iddiasının pratiğine başlamadan önce bu eksikliklerin giderilmesi gerekiyor. Örneğin; İslam ceza hukuku, İslam ticaret hukuku veya İslam borçlar hukuku alanlarında uzman ya yok, ya da tespit edilemeyecek kadar çok azdır.

Gerektiğinde, hem günümüz hukukçusu yetiştiren hem de fıkıh ehli yetiştiren en az üç dilde eğitim veren kurumlar oluşturulmalıdır. Mevcut ilahiyat fakülteleri ile hukuk fakültelerini kaynaştıracak ve her iki kurumun eğitimini kaynaştıracak bir modelin İslam dünyasının hukuk birlikteliğini sağlamada önemli bir katkı olacağını düşünüyorum.

4. Günümüz Hukuk Sistemi Uzmanlarından da Yararlanılması

Muhafazakar kesim çok kabul etmese de, İslam Hukuku’nun (sınırlı olarak aile ve kişiler hukuku alanları hariç) son iki yüzyılda toplumda karşılığını bulamadığı bir gerçektir. Zira bir hukuk sistemini güçlendiren ve terakki ettiren temel husus, onun zamanın problemlerine karşı vermiş olduğu cevaplardır. İslam Hukuku’nun bu iddiası son iki yüzyıldır görünmediği için, mevcut ve oldukça da ileri seviyeye gelmiş mevcut hukuk sisteminin uzmanları ile bazı temel düzenlemeleri yapmak gerekir. Özellikle evrensel prensiplerin tespiti, ya da İslam Hukuku’nda da aynı sonuca ulaşılacak ihtilaflara ilişkin konularda, günümüz hukuk uzmanlarının verecekleri bilgiler çok önemlidir.

5. Günümüz Hukuk Uzmanları İle Fıkıh Ehlinin Birlikte Çalışması

Türk hukuk sisteminin en büyük eksiklerinden biri de, iki farklı hukuk sistem uzmanlarının birbirlerinden çok uzakta duruşu ve birbirlerinden alacağı ve öğreneceği onca husus var iken, birlikte ilmi toplantı yapmaktan kaçmalarıdır. Günümüz hukuk uzmanları, İslam tarihinin 1400 yıllık birikimi olan “İslam Hukuku”nu bilmediği gibi, o

alandaki yazılı eserleri de tetkikten uzak kalmakta, öte yandan fıkıh uzmanları da, günümüz hukuk sistemi tarafından geliştirilen hususları şüphesiz karşılamakta ve bunun karşılığında, alternatif bir fikir sunamamakta ya da çok sınırlı karşı fikir sunabilmektedir.

Doğru husus; eğer bir hukuk birlikteliğinden bahsedecek isek, mutlaka fıkıh uzmanları ile günümüz hukuk uzmanlarının birlikte çalışması, güncel meseleleri birlikte mütalaa etmesi gerekmektedir. Bu durumun aksi, hukuk birlikteliği iddialarını başlamadan bitirebilir.

6. STK'ların Katkısı

Çağımızda sivil toplum kuruluşlarının etkisi çok büyüktür. Bu anlamda, sivil toplum kuruluşları (STK), kuruluşlarının getirdiği serbesti içinde, bu konunun mutfağı ve think-tank merkezleri görevini üstlenebilirler. Hatta, ülke hukuklarının “adalet ve hukukun üstünlüğü” temelinde tahminlerin üzerinde mesafe de alabilirler.

Yapacakları en temel şeyler; hukuk ehli ve fıkıh ehlini temel bazı konularda bir araya getirerek, makul çözümlerin ortaya çıkmasında katkıda bulunmak olmalıdır. Hatta devletler konuyu ele almadan önce bile, konunun tahlili ve değerlendirilmesini yine STK'lar bu konuyu deruhte edebilirler. Belirtilen gerekçelerle; şimdiden başlamak üzere, seri konferanslar ve diğer bilimsel etkinlikler dizisine başlanmalıdır.

Bu kabil bilimsel çalışmalardan çıkacak orijinal fikirler, hem devlet yetkililerine hem de kamu kuruluşu mesabesinde bulunan kuruluşlara önemli katkı sunabilir.

7. Üst Norm Belirleme Ameliyesi İçin Ortak İradeye ve Kolektif Harekete Duyulan İhtiyaç

Her ne kadar STK'ların, hukuk birlikteliğinde “mutfak görevi” üstlenmeleri söz konusu ise de, son tahlilde bu konuda İslam aleminin genelinin ortak iradesi ve kolektif hareketi söz konusudur. Üst norm hazırlama eyleminde en fazla dikkate alınması gereken husus; devletlerin bağımsızlığı, iç işlerine karışmama yükümlülüğü ve her devletin bağımsız hukuk düzeni selahiyetine saygı ilkesini ortaya koymak gerekir. Eğer bu alt yapı olmaz ise, ortak irade ve kolektif hareketin sağlanması da mümkün olmayacaktır.

Öte yandan, her devletin uzmanlarının da bulunduğu komisyon ya da kurullar tarafından hazırlanacak üst normlar, her ülkenin kendi iç işlerindeki hukuk düzenine saygıyı ortadan kaldırmamalı, ancak bazı

temel konularda, kendilerinin heyette bulunduğu üst norma itaat etme mükellefiyeti de bulunmalıdır.

İslam ülkeleri arasında kurulacak olan “hukuk birlikteliği” önce soft olmalıdır. Ancak, paydaşların talepleri halinde, sonradan “Avrupa Birliği” benzeri bir örgütlenme modeline doğru gidilebilir. Bunun için, bir iki devletin diğerlerine göre daha fazla fedakarlık göstermesi gerekir. Yine bu heyette, yukarıda belirtildiği gibi, bütün İslam ülkelerinden uzmanların (hem fıkıh konusunda hem de günümüz hukuku konusunda) bulunması gerekir. Üst norm hazırlanması noktasında, doğrudan yeni bir oluşum isteminin gerçekçi olmadığı da, mevcut İslam ülkelerinin ilişkilerinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle, böyle bir oluşum gereği olmaksızın, bu konudaki çalışmaların “İslam Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı”nın çatısı altında ve bu teşkilatın katkısı ve çalışması ile her zaman mümkün olabileceğini düşünüyorum.

V. SONUÇ

Konu ile ilgili olarak, öncelikle mutfak çalışmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tür mutfak çalışmaları da İslam aleminde her gün biraz daha kuvvetlenen sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla yapılmalıdır. Bunun için, hemen her ülkede; fıkıh ehli ile günümüz hukukçularından uzman olanların hemen her konuda tartışabilecekleri bir ortam oluşturulmalıdır. Özellikle, STK’lar vasıtasıyla, çok sık yapılacak akademik toplantılar konuya ilgiyi arttıracak ve bu konu üzerinde hassasiyeti olanları, mantıklı çözümler arayışına sevk edecektir.

İslam Hukuku alanında uzman yetiştirme konusunda hızlı adımlar atılmalıdır. Kamu ve vakıf üniversiteleri de bu alanda çalışmalar yapmalıdırlar. Bu konuda çok gerilerde olduğumuzu söylemek yanlış olmaz. Bunun için yeni ilahiyat fakülteleri veya hukuk fakülteleri açmak yerine, her iki unsuru da barındıracak, üniversitelerde ilgili birimler açılmalı ve 3 dil ile eğitim imkanı getirilmelidir. Bunun için çok zeki öğrencileri her iki alanda da yetiştirecek plan ve projeler (hem fıkıh eğitimi ve hem de günümüz hukuk eğitiminin birlikte gerçekleştiği hukuk eğitimi) ortaya konulmalıdır. Bu ülkenin ve diğer İslam ülkelerinin 10 yıl sonrası okunarak bir program ortaya konulmalı ve icraata başlanmalıdır.

STK’lar ve diğer devletler, hatta İslam Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı da, İslam aleminin genelinde hakim olan “Nefret dili ve söylemi”nin ortadan kaldırılması için gereken çalışmaları yapmalıdır.

İslam Aleminde Hukuk Birlikteliği Mümkmn mÜ?

Bu tür çalışmalarda; üye ÷lkelerin iç işlerine karışmama ilkesi, bağımsızlığı ve kendi i hukukunu yapma yetkisine hanel gelmeksizin, bu ÷lke temsilcilerinin de bulunduğu üst norm düzenleme kurulunun hazırlayacağı temel normlar tespit edilmelidir. Kural olarak öncelikle soft bir AB modeli tarzında bir mekanizma ve bir model düşün÷lmelidir.

Bu tür çalışmalarda, yine bir örgütlenme modeli yerine, bütün problemlerine rağmen, “İslam Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı”nı aktif hale getirmek, uygulanması en mümkmn olan husus olduğunu kabul etmeliyiz.

İslam ÷lkelerinde, yeniden “adalet ve hukuka güven ilkesi” tesis edilmeli ve bunun için ortak katılımlı denetim mekanizmaları geliştirilmelidir. Bu konuda kurulacak üst norm düzenleme mekanizmasının katkısı daha fazla olabilir.

KAYNAKÇA

- GÜRİZ, Adnan: Hukuk Başlangıcı, Siyasal Yayınları, Ankara 2009.
- <http://www.yorungedergi.com/2018/04/islam-fikhinda-gu%CC%88ncelleme-mumkun-mu/> (Erişim Tarihi: 07.09.2018).
- <https://www.loc.gov/law/help/guide/nations/iraq.php> (Erişim Tarihi: 18.09.2018).
- <http://www.islamicsupremecouncil.org/understanding-islam/legal-rulings/52-understanding-islamic-law.html>. (Erişim Tarihi: 10.09.2018).
- <http://www.refworld.org/docid/469cdf3011.html> [accessed 22 October 2018] (Erişim Tarihi: 22.10.2018).
- IŞIKTAŞ, Yasemin: Bir Hukuk Tanımı Vermenin Zorunluluğu, Hukuk Yazıları, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004.
- KORKUSUZ, M. Refik, Günümüz Hukuku ve İslam Hukuku'nda Adalet ve Sosyal Adalet Kavramlarının Gelişimi, Kuran Araştırmaları Vakfı Sempozyumu, Bursa 2016 (Yayınlanmış Tebliği).
- KORKUSUZ, M. Refik / KORKUSUZ, M. Halit: Hukuk Başlangıcı, 4. Baskı, Beta Yayınları, Ankara 2018.
- OSBORNE, P.G.: Jurisprudence, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1961.
- ZUHAYLİ, Vehbe: İslam Fıkhı Ansiklopedisi, Cilt: 1, Risale Yayınları, İstanbul 2018.